

ՀԱՄԱՐԱԻՐԵՐ

ՀԱՄԱՐԱԻՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔՐԱԿՐԱԿԱՆ ԳԵՄԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Լոյս է տեսնում կիրակի օրերը

10 կոպեկ

10 կոպեկ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ տարեկան 4 անգամ, կէս տարւան 3 անգամ.
Արտատպւած տարեկան 5 ռ., կէս տարւան 3 ռ.

ԽՐԱԿՐԱԹԻՒՆԸ՝ Քիֆիս, Արտատպական Էրապար. № 7.
Հետախօս № 29.

Գոստի Կապէն — Тифлис, „Амбавабер“, Tiflis, Rédaction du journal
«Hambavaber».

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ առդին 10 կոպեկ.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւտեան ժամի 10—2, բացի կիրակի և տօն օրերէն.
Տպագրութիւնը ուղարկուած ձեռագրերը կարող են ենթարկուել փոփոխման և
կրճատման:

Տպագրութեան համար անյարմար ճանաչուած մեծ յօդուածները պահուած են
վեց ամիս խմբագրատանը, իսկ փոքրերն անմիջապէս սննդացուած:

Տպագրութեան համար անյարմար թղթակցութեանց և յօդուածների տարի
խմբագրութիւնն պարտաւոր չի համարուած գրաւոր բացատրութիւններ տալ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԱԿՐԱԿԱՆ.— Գէտը է սթափուել, Ս. Յարութիւնեանի.—
Անցքերը Պետրոգրադում.— Կոչ Աղգային Խորհրդի կողմից.—
Գրական բարեկրթութիւնը, Վ. Փափազեանի.— Գաղթական-
ների պարենատրման գործը, Վ. Բաղդասարեանի.— Հակայե-

զափռական շարժումը, Ալ. Մանուկեանի.— Արհաւիրքի դեր-
ուղիներից, Արմանի.— Գեղարուեստ.— (Բանաստեղծ.), Յ.
Պետրոսեանի.— ՏԱՐԵԳԻՐ Կ. Հ. Բ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ.— ՔՐՈ-
ՆԻԿՈՆ.

ՊԵՏԻ Ե ՍԹԵՓՈՒՆԷԼ

Ռուսաստանի քաղաքական կեանքը մտել է շատ
լուրջ ու պատասխանատու շրջան:

Ռուսաստանը քայքայման ու կործանման ճանապարհի
վրայ է:

Բոլշևիկների քաղաքական գործելակերպը ստեղծեց
մի ազէտ ամբողջ Ռուսաստանի համար:

Բոլշևիկների ազատ քարոզները զօրքերի ու տգէտ
ամբոխի մէջ՝ ընդդէմ պատերազմի, նրանց երազային
խոստումները՝ անմիջապէս ընդհանրացնել հողը, կապի-
տալը և աշխատանքի գործիւները, նրանց յայտարարած
կոխը ունեւորների և սեփականութեան դէմ,— մտքերն ու
թէ միայն մտքերի յեղաշրջումն և հասկացողութիւնների
խառնաշփոթութիւն, այլ և առաջ բերեց ակտիւ՝ բայց
կործանիչ գործողութիւններ, որոնց պտուղները այժմ
ամենքի համար ակնհերե են:

Բաւական չէր այն անթիւ զոհերը, որը տուել է և
տալիս է Ռուսաստանի ազգաբնակչութիւնը պատերազմի

դաշտում, ներկայումս մենք հանդիսատես ենք մի յուզիչ
տեսարանի՝ թէ ինչպէս նոյն ժողովուրդի հարազատ զա-
ւակները սկսել են միմեանց արիւն թափել, միմեանց կո-
տորել:

Բոլշևիկները բռնի կերպով յափշտակեցին Պետրո-
գրադի պետական բարձր իշխանութիւնը և իրենց զաղա-
փարական հակառակորդներին յայտարարեցին քաղաքա-
ցիական պատերազմ, ներկելով Պետրոգրադի ժողոցները
մարդկային արիւնով: Պետրոգրադի բոլշևիկների օրինակին
հետեւեցին Ռուսաստանի նրանց գաղափարակիցները:

Ռուսաստանի միւս քաղաքներում բռնկուած եղբայ-
րասպան կռիւը տարածուած է ամբողջ Ռուսաստանում և
զժրողաբար այն ժամանակ, երբ զբաղաւորուած թշնա-
մին՝ Գերմանիան, կանգնած է մայրաքաղաքի դռանը և
սպառնում է ներս մտնել և երբ Ռուսաստանը գտնուի
է Սահմանադիր ժողովի նախօրեակին, որը պէտք է լինի
ժողովրդի կամքի արտայայտիչը:

Գերմանիան կօղտուի այս հանգամանքից և կաշխատի
մահացու հարուած հասցնել Ռուսաստանին, եթէ միայն
նրա ժողովուրդը չը սթափուի, եթէ այդ ժողովուրդի մէջ

չդարձնի պարտաճանաչութեան զգացմունքը հայրենիքի առաջ:

Այս մեծ հրդեհի բոցերը այսօր կամ վաղը ամենայն հաւանականութեամբ կարող են անցնել Կովկասեան լեռնաշղթայով և մեր երկիրը, ուր նոյնպէս կարող է սկսուել արիւնահեղ ներքին կռիւ, որի հետեանքները գուցէ աւելի սարսափելի լինեն, քան թէ Ռուսաստանում:

Կովկասի ազգերը, պէտք է խոստովանել, մինչև օրս պահել են իրենց օրինակելի կարգապահութիւնը և իրենց քաղաքական հեռատեսութեամբ ու տակտով գերազանցել են Ռուսաստանի բնիկ ժողովրդին:

Սակայն այժմեան հանգամանքները բացառիկ են:

Ներկայումս չկայ (ի հարկէ ժամանակաւորապէս) պետական բարձր իշխանութիւն, չկայ քաղաքացիական և զինուորական ոյժ, որը, մեր երկիրը կառավարելու և կարգ պահպանելու համար արձակէր հրամաններ, հիմնէր օրէնքներ և կատարել տար, որը ներշնչէր կեանքի և գոյքի ապահովութիւն, որը, վերջապէս, պատերազմական ճակատը պաշտպանէր և հարկաւոր դէպքերում նոր զինուորական ոյժեր պահանջէր Ռուսաստանից:

Այժմ Անդրկովկասի ազգութիւններին է մնացել, որ նրանք իրենց ոյժերով հոգան իրենց վիճակի մասին, աշակցելով և ճակատի դօրքին:

Այդ ազգութիւնները պէտք է իրենք առաջն տանն ամեն մի վտանգի—լինի այդ ներսից, թէ դրսից—միևնոյն է:

Մնդիրը շատ լուրջ է: Անդրկովկասի ազգաբնակչութիւնը պէտք է խորապէս գիտակցի, որ իրանից է կախուած իր փրկութիւնը և կործանումը:

Այդ ազգաբնակչութիւնը, չնայած իր բազմացեղութեան և բազմալեզու լինելուն, այս մեծ պատմական բուռն պէտք է գտնի միմեանց հասկանալու համար մի լեզու: Նրա տարբեր ազգերը, խաւերը, կուսակցութիւնները և հոսանքները պէտք է մոռացութեան տան իրենց մէջ եղած և գուցէ գոյութիւն ունեցող տարաձայնութիւնները, անախորժութիւնները, վէճերը և հաշիւները, կանգնելով ընդհանուր շահերի և պետական տեսակէտի վրայ: Նրանք պէտք է համախմբուեն, իբր մի ընտանիքի անդամներ, և խստիւ պահպանեն կարգ ներսում և բաշխութեամբ պաշտպանեն զօրքի հետ պատերազմական ճակատը թշնամու ներս խուժելուց:

Ահա թէ ինչ պայմաններում Անդրկովկասը կարող է ազատուել վտանգաւոր անակնկալներից:

Անհրաժեշտ է, որ մեր երկրում ապրող զլխաւոր ազգերը՝ ռուսները, հայերը, վրացիներն ու թուրքերը համախմբուեն ու կազմեն մի ոյժ՝ համերաշխ և ներդաշնակ գործելու, յանուն ընդհանուր պաշտպանութեան և բաբօրութեան: Եթէ ամեն մի ազգ ձգտի գործել առանձին,

մտածելով միայն իրա գոյութեան համար, չարաչար սրխալուած կը լինի ու վտանգաւոր ճանապարհի վրայ կանգնած: Նրա ոյժերը թոյլ կը լինեն այն կուտակուող սարսափների առաջ, որոնց նշանները արդէն նկատուած են:

Իսկ եթէ յիշեալ ազգերը միանան, նրանք հսկայական ոյժ կը կազմեն զիմադրելու ամեն մի չարիքի: Այս դրութեան հետ պէտք է հաշտուել, մինչև որ Ռուսաստանում վերականգնի կարգը և վերահաստատուի օրինաւոր կառավարութիւնը: Անդրկովկասի փրկութիւնը այդ երկրում ապրող ազգերի անկեղծ համերաշխութեան և եռանդուն համագործակցութեան մէջ է:

Պէտք է սթափուել, պէտք է գիտակցել այս հրամարտութիւնը:

Վտանգը հեռու չէ...

Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ

ԱՆՑՔԵՐԸ ՊԵՏՐՈԳՐԱԴՈՒՄ

Ինչպէս երևում է հեռագիրներից, բոլշևիկական շարժումը դեռ խեղդուած չէ: Մոսկուայի ու Պետրոգրադի փողոցներում կռիւները շարունակուած են: Մոսկուայում անկազմակերպ ամբոխը, յեղափոխական կոմիտէի թելադրութեամբ կուռւմ է ժամանակաւոր Կառավարութեան կողմնակիցների դէմ: Բոլշևիկական շարժումը ստացել է ամբոխային բնոյթ. հասարակ զինուորների և բանուորների մի մասը ակտիւ կերպով մասնակցում է այդ շարժման:

Ամենից սոսկալին այն է սակայն, որ գերմանացիները, քաջ իրազեկ մեր ներքին դէպքերին, հոկտ. 30-ին սաստիկ թնդանօթային պատրաստութիւնից յետոյ, դիմեցին յարձակման ճակատի բանակներից մէկի աջ թևի վրայ և զբաւեցին մեր խրամատների առաջին գիծը: Մանրամասնութիւններ և յետագայ յարձակումների մասին տեղեկութիւններ դեռ չկան: ամեն պարագայի տակ գերմանացիք այս լուազոյն առիթը իրենց ձեռքից բաց չպիտի թողնեն:

Կողակ զօրամասերը ի նպաստ ժամ. Կառավարութեան են արտայայտուած, Գեն. Դուխոնին հաղորդում է, որ Պետրոգրադ մի զրահապատ զնացք է ուղարկուել Կերենսկուն օգնելու համար: Նաւատորմի կենտրոնական մարմինը կալանաւորուած է մեծամասնականների կողմից և ուղարկուած Կրոնշտադ: Պետրոգրադի զօրամասերում նկատուած է պառտկուում: Ազգաբնակչութեան թըշնամական տրամադրութիւնը բոլշևիկների դէմ օր աւուրածում է և ստանում գայրոյթի բնոյթ: Ճարսկոյէ-Սէլոյի զօրաբանակը անձնատուր եղաւ կառավարական զօրքին: Լենինը հրովարտակ է հրատարակել, որի մէջ յայտնում է, որ առայժմ չի կարելի հաշտութիւն կնքել և խոստանում է հոգը յոնձնել ժողովրդին:

սին մտածել, գրական կեանքի ձգտել և արուեստի որևէ արտա-
գրութիւն որոնելը՝ կը լինէր ապարդիւն:

Եւ յիշատակ, դեղարուեստը, առ հասարակ այն ամենը, ինչ
արդիւնք է խորունկ խորհրդածութիւնների, ապրումների և ե-
րազանքների—մնում է, ուռնանում և կեանքի մէջ իր տիրապե-
տութիւնը ձեռք բերում՝ միմիայն անդորր օրերին և երկարատե-
խաղաղութեան պահերին:

Պատերազմները, եթէ նրանց անուր բոցը լափելու է դա-
լիս կեանքը ամբողջովին, եթէ նրանց ցնցումները տակն ու
վրայ են գարծնում բնականոն ընթացքը և նախնիքներով ու ա-
ւերածութիւններով ողբ ու կական սփռում իրենց շուրջը:

Համաճարակները, եթէ այլևս ազէաւալի են գարծնում
կեանքը իրենց կատաղի արշաւանքներով, սովը, երաշտը նոյնիսկ,
ընդունակ են, իրենց տևողութեան ընթացքի չափով, ընդհատել,
յաճախ նոյնիսկ ոչնչութեան հասցնել ամեն գեղարուեստական
շարժում, գրական սր և է քայլ:

Այդ բոլորը սակայն չեն կասեցնում և չեն բնաշրջում ա-
րուեստի ընթացքը այն աստիճան, որքան կարող շարժումով և
վերագնահատումի լայն հարուստներով՝ գրական ասպարէզի և
գեղարուեստական քայլերի մէջ փոփոխութիւն է մտցնում յեղա-
փոխութիւնը:

Յեղափոխութիւնը, եթէ մանաւանդ՝ վրայ է հասնում հսկայ
թափով—անագին ցնցումով մաքրելու է ելնում Ազգասեան ըն-
դարձակ ախոռները հասարակական կեանքում. եթէ մանաւանդ՝
նրա շարժումների շունչի առաջ իրար հետից, արագ յաջորդա-
կանութեամբ, տապալում են բոլոր կուղքերը, ոսկեայ հորթն ու
բորբոսնած աւանդականութեան զգեստները. եթէ մանաւանդ
նրա մեծ ու մաքրիչ հովը քաման է տալիս ընդհանրականութեան
դիմակի տակ թափնում բազմադարեան այնպիսի կաշկանդիչ
հաստատութիւններ, որոնք անխնայ կտրատում էին ամեն թըռ-
չող թև, ամեն վազող ոտք և սպանդանոց քշում ամեն ուսանող
փորձ:

Յեղափոխութիւնը, այնպիսի արժատախիչ շարժումներով,
ինչպիսին Փրանսիականն էր 18-րդ դարի վերջերին և ինչպիսին
ռուսականն եղաւ այս տարուայ փետրուարի օրերին—այդպիսի
մեծ յեղաշրջումները, իրենց սկզբնական օրերին (որոնցից իւրա-
քանչիւրը ամիս պիտի հաշուել) դեռ միմիայն զբաղւում են հին
արժէքների տախտակները մաքրելով, որպէս զի նրանց վրայ
գրուին նոր արժէքներ ու նոր մտածութիւններ:

Յեղափոխութիւնը չափազանցօրէն արագացնում է կեանքի
ընթացքը: Եւ, իր արագութեան մէջ, իր յարաճուն պոռոյտի մէջ,
ի մի է ձուլում ամեն գունազեղութիւն: Փրանկլինի պոռոյտակն
է դաւ Գիտենք, որ սպեկտրի գոյների արագ պոռոյտովը՝ բոլորը
վերածւում են սպիտակի: Այդպէս է նաև Յեղափոխութեան օրե-
րին. կատաղօրէն արշաւող դէպքերն ու շարժումները ի մի են
ձուլում կեանքի բոլոր արտայայտութիւնները և նրանց նուրբ
ու գեղեցիկ այլազանութիւնները: Ամենքը և ամեն ինչ սրնթաց
ոստումներով խառնւում են իրար և միմիակ մտածութիւն, մի
միակ զգացմունք երևան հանում: Այլևս ոչ ոք չի գտնում ժա-
մանակ, արամադրութիւն և նոյնիսկ ցանկութիւն՝ մտածելու
ինքնատիպ գոյների մասին: Երականութիւնը—ինքը այնպիսի
ցնցումներ և այնպիսի գունազեղութիւններ է հրապարակ նե-
տում, որ ամեն արուեստ պարտաւորւած է ելնել ասպարէզից և
տեղ բաց անել իրական կեանքի այդ մեծ վէպին, գրամային, այդ
վսեմ ու շքեղ ողբերգութեանը:

Կեանքը ինքն է, որ այժմ դառնում է արուեստ, վէպ, գրա-

մա կամ պօէմա: Ո՞վ կարող է, մի է այն, որ կարողանայ ստեղ-
ծագործել՝ կեանքի մէջ այս օրերին և այնքան կենդանի կերպով
տեղի ունեցող գրամայի պէս գրամա, վէպից աւելի լաւ վէպ և
կամ այդքան շքեղ, այդքան դիւցազնօրէն մեծ ողբերգութիւն:

Ո՞չ ոք: Կեանքն է այժմ, որ ստեղծագործում է: Կեանքն է,
որ արուեստում է, կերտում. կեանքն է, որ հնչում է և իր երգի
ձայնն ու վրձինի շարժումները պերճօրէն դրոշմում պատմու-
թեան էջերի վրայ:

Բնական է ուրեմն, որ պիտի լռէր այն ամենը, ինչ միմիայն
պատկերացնել էր ճգնում այս, այժմ իսկ կատարուող, մեր աչքի
առաջ գունազեղութեամբ տարածուող իրականութիւնը: Բնական
է ուրեմն, որ շեշտի հարցը եւ է քաշւում ստուերի մէջ. որով-
հետև ներկայ թոյն ու բոյը ոչ ձևերի հարց է ճանաչում, ոչ
նրա բաժանումները և ոչ նժարը: Նա կեանքը ինքն է. աւելի
մեծ ու աւելի հսկայ՝ քան ամեն ձև, ամեն նժար: Նա Մեծ Ոչինչն
է, որի մէջ սակայն Ամեն ինչն է և ամեն ինչ կայ:

Բայց ամեն թափ մեղմանալու է ննթարկւած՝ այսօր չէ
գոնէ վաղը: Երբ իրականութեան մէջ գրաման իր հանգոյցին
հասնի և իջեցնի իր վերջին արարուածի վարագոյրը—այդ ժա-
մանակ ահա պիտի ասպարէզ գայ արուեստը՝ բացատրելու շա-
բան, վերագնահատելու շատ երևոյթ, պարզելու և պատկերա-
ցնելու իրականութեան ամեն մի շրջանը:

Դեռ շուտ է: Դեռ կայ և մնում են իրարանցման այլան-
դակութիւնները, դեռ հրապարակները լի են աղմկոյներով ու
շատախօսներով. դեռ ամեն յեղափոխութեան ժամանակ անխու-
սափելիօրէն ծնունդ առնող գիտովութիւնը՝ ասպարէզի վրայ է
իջեցնում մտքի, խօսքի և զգացմունքների արտայայտութիւններ,
առատ գեղութիւններ, նոյնիսկ գրական այնպիսի արտայայտութիւ-
ններ, որոնց վիճակւած է յաճախ միօրեայ կեանք միայն: Մի
չնչին կայծ, մի բոց, մի պայթիւն—ով կարողանում է՝ արա-
գում է և արձակում բերնով, գրչով, շարժումներով, Ասպարէզը
աղմկողին է, ուռուցիկ բառերին և վսեմ մտածութիւններով խա-
ղացողներին:

Այլ ու ահեակ ժողով, այլ ու ահեակ, փողոցների անկիւննե-
րում, պարտէզների մէջ, տօթակէզ արևի տակ, գիշերուայ մթու-
թեան մէջ, փոքր ի շատէ մեծ սենեակներում—ճառախօսներ
նստում էջտգան, խօսում է աղջիկը, ձերուսին ու պառաւը: Ու-
սում են՝ երկարամեայ հանրութեան գաղափարաւորածի արբիւս
տեղներով, խօսում են յախուռն, այն՝ ինչ բոպէապէս մտածում
են, այն՝ ինչ գալիս է իրենց մտքին: Շատ են լռել. մոռացել են
իրենց ձայնի հնչիւնը. խօսում են և ականջ դնում:

Այդ նոյնը՝ գրական ասպարէզում: Գրքնական սպանդա-
նոցը մորթոտում էր և խեղդում գրչի ամեն լայն շարժում:
Գրիչը շղթայուած էր՝ լեզուից աւելի: Գրիչը գերի էր և տորակ
ու արդէն քծնողութեան ոստիճանի ընկել էր ու ազատուելը
Այժմ—ի բաց ամեն կաշկանդում, կարող է գրել ամեն ոք. գրել՝
ինչ կամենայ. գրել՝ ինչ որ ունէր ստելու և չէր յանգզնում:

Եւ այլ ու ահեակ՝ թերթեր ու թերթիկներ են, որ պոռոյտ
են գալիս հրապարակում: Գրում է և թերթեր հրատարակում զըղ-
րոցական տպակերտը, բանուորը, գիտուորը, բուրժուան... Գրում
է, թերթերի լեզեղ արտագրում ամեն կուսակցութիւն, ամեն
հոսանք:

Լաւ է, չաւ լաւ է, երբ խօսքն ու գրիչը լիովին թօթա-
փում են իրենց կաշկանդիչ կապերը, երբ կարող են արտայայ-
տել նրանց իրենց ուզածը, իրենց խորձածը... Բայց լաւ է և ա-
ւելի լաւ, երբ այդ ուզածն ու խորձածը լինում է խելացի և ե-
րևան է գալիս խելացիօրէն...

չդժանեցող միասին գտնադիտուեց մէկ անգամից, այնպէս էլ նորածին յեղափոխութիւնը դաժնադիտում է քաղաքականապէս առհաս զործիշներէ ձեռքով:

Յեղափոխութեան սկզբից ի վեր, առաջ ժողովրդի խելացի և հեռատես մարդիկ, որոնք ոչ պակաս նպաստել էին յեղափոխութեան առաջ գալուն, պնդեցին ու հազար անգամ կրկնեցին, որ «հանրապետութիւնը ու ցնորամիտ լողունդներ յետևից ընկնելով՝ անկարելի է կառավարել երկիրը, երբ մանաւանդ նա ներքնապէս քայքայուած և ուժասպառ է, երբ թշնամին իր հզօր բաժնիներով կանգնած է հակառակ առ հակառակ: Բայց այդ բոլոր խելագրանքներն ու խօսքերը ծնացին անզօր, համարուեցին բոլորժուականն և նոյնիսկ յեղափոխութեան թշնամի նկատուեցին այն մարդիկ, որոնք տարիներէ ի վեր այդ յեղափոխութեան համար էին աշխատել և ջարչարուել:

Բոլշևիկները, որ իր ցնորամիտ և կործանարար սկզբունքներով երևան եկաւ և ազատօրէն ուսուցացաւ, կամաց, կամաց իր թունաւոր սերմերը ցանցեց բանակի շարքերում և պատճառ դարձաւ նրա կազմալուծման ու քայքայման:

Երբ մի տեղ զօրքը թողնում է իր գինուորական պարտականութիւնը և զբաղւում քաղաքականութեամբ, երբ նրա մէջ պակասում է հայրենասիրութեան զգացում, կարգապահութեան ոգին և նրանց փոխարէնը իշխում է թուլութեան ու պարտազանցութեան ոգին, նրանից այլևս ոչինչ չի կարելի սպասել, բացի շարիքից, և բոլշևիկները դժբաղդաբար միշտ էլ ձգտեց և միշտ էլ հասաւ իր չարադէտ նպատակին:

Այս անգամ բոլշևիկների սարքած դաւադրութիւնը աւելի սոսկալի եղաւ և աւելի լաւ պատրաստուած: Մարդս դարձանում է թէ ժամանակաւոր Գառաւորութիւնը իր բոլոր փունկեղիւններով ինչ է չիմում Գետրոգրադում, ինչպէս է թոյլ տալիս այդպիսի հակայեղ-փոխական շարժումները, երբ թշնամին հրահրում է մայրաքաղաքի զոյնների առաջ: Հեռագիրները հազորդում են, որ նոյնիսկ միլիցիան անդիկութիւն չի ունեցել այդ հակադաւադրութեան մասին:

Բոլշևիկների շարժումը, ոչ միայն հարուած եղաւ յեղափոխութեան, այլև մի նոր պատենութիւն տուեց Գեմանիային՝ իր ծրագիրները աւելի ազատօրէն զործադրելու:

Բարեբաղդաբար կերենակին ճակատի զօրքերի գլուխն անցած՝ մայրաքաղաքի վրայ արշաւելով կարողացաւ ապստամբութիւնը խեղդել: Թէև վերջին անցքերի մասին տակաւին ստոյգ տեղեկութիւններ չկան, բայց երևում է, որ այս անգամ ես վիժեց բոլշևիկների դաւադրութիւնը, որ իր արձագանգը գտաւ դժբաղդաբար գաւառներում:

Մոսկուայում ևս տեղի է ունեցել քաղաքացիական կռիւ, եղիլ են սպանուածներ և վիրաւորուածներ թէ բոլշևիկների և թէ կառավարութեան հաւատարիմ զօրքերի կողմից:

Ամեն պարագայի տակ այդ արիւնահեղ և դաւադիր շարժումը չլատելու և հիմնիվեր կործանելու միակ մէկ միջոց կայ՝ հերքենսկու վերջին ժամանակներս յայտարարած միջոցը՝ «երկաթ և արիւն»: Եթէ երկաթով չխեղդուի ու բոլորովին չզապւի բոլշևիկները, նրա սերմերը, նրա թողած թունաւոր մթնոլորտը դարձեալ պիտի բռնկին ու բողբոջեն աւելի շուրջը:

Առանց այն էլ Ռուսաստանը պարենաւորման սոսկալի հզնաժամի պատճառով, դառել է գիւրազատ և չգաղութիւն, և ամեն մի շարժում, ամեն մի կայծ կարող է գիւրիւթեամբ բռնկել ու վառել երկիրը:

Եթէ իրապէս ճշդում է բոլշևիկների դաւադրութիւնը,

բայց վառնալը, նրա պատճառած սարսափը երբեք չի հեռացել, ամեն մի նպաստաւոր մթնոլորտ կրկին երևան կը բերէ այդ շարժումը, ճիշդ այն օձի նման, որի մարմինը բզրտուած, ծուռ, տուած է թէև, բայց գլուխը առողջ է և ընդունակ ամեն ինչ թունաւորելու:

Կառավարութեան բռնած գիրքից կախում ունի երկրի ապահովութիւնը. եթէ հա եղաւ ուժեղ, հասաւառուն և կարողացաւ զօրաւոր կերպով երկրի ներքին քաղաքական հզնաժամը վանել ու միւս կողմից բռնակը կազմաւորելով թշնամուն հարուած տալ և շուտափոյթ հաշտութեան ճանապարհ բանալ՝ կարելի է յուսալ որ երկիրը պիտի փրկուի ու վերականգնուի:

Կառավարութեան ձեռք տաած միջոցները և բռնած գիրքը այսուհետեւ մեզ հնարաւորութիւն պիտի տան փրկութեան կամ կործանման իրողութիւնը ըմբռնելու:

Ալ. Մանուկեան

ԱՐԶԱԽԻՐՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐԷՆ

Տրագիկոնի կոտորածներու և նման ոճրային աղէտներու մասին ծանօթութիւններ հաւաքելու համար, որ մը երբ ման կուգայի նորիկ զազթական-որերու մէջ, Աննիկ Տէլիպալթայեան անունով վախ ու դեղնած գէմքով 12 տարեկան աղջկան մը պատահեցայ որ ինձի այսպէս պատմեց.

«Շինգ հարիւր հոգիի շափ ջահէլ աղջիկներ էինք, երբ մեզ առաջ դպրոցի մը մէջ ամփոփելով, սկսան մէկ-մէկ թուրքերու մէջ բաժանել, Երկու որ վերջ մօտ 40 տարեկան գիւղացի թիւք մը եկաւ ու ակարջիս ժօտնաւալով, զբու հայրդ բարեկամս էր ըսաւ. անոր յիշատակին համար կուգէս որ քու կեանքդ ազատեմ և քեզ հետ տանելով գաւկիս պէս պահեմ: Ձորս տարեկան փոքրիկ եղբայր մը ունէի հետս աղաչեցի որ ան ալ միասին առնէ. նախապէս դժկամակեցաւ, բայց շատ պազատանքներու վրայ վերջիվերջոյ համակերպեցաւ: Ու մենք, քոյր-եղբայր, երկուքով գնացինք այդ գիւղացիին հետ: Մեզ նաւակ նստեցնելով տարաւ էլէվի կոչուած փոքրիկ քաղաքը, անկէ ալ 4 ժամ հեռու Մէտէկէօր գիւղը: Հոն նկատեցի որ ոչ մէկ յոյն կամ հայ քրիստոնեայ չկար, որոնք հետ խօսելով գոնէ մայրենի լեզուս յիշէի. բոլորը թուրք էին: Մարդը 3 հատ թուրք կին ունէր տանը մէջ, որոնք ինձ տեսնելով նախանձ զգացին. ու այդ նախանձը այնքան առաջ գնաց, որ ինձ ու եղբորս ամեն որ սկսան սարսափելիօրէն ծեծել: Օր մը, թիւքը իմ արցունքներս տեսնելով, պատճառը հարցուց և ինք ալ իւր կիները յանդիմանեց, յետոյ քովս նստելով ըսաւ. «Իմ հարստութիւնս, արտերս, միւլքերս, բոլորը քեզ համար են, կեր, խմէ, ու եթէ քեզի անգամ մըն ալ ծեծեն, ըսէ ինձի, անոնց հէրը անիծեմ: Եւ իսկապէս ամիսի մը շափ ինձ շատ լաւ խնամեց հարազատ գաւկիս պէս: Գիշեր մը, մօտս գալով, գիտե՞ս, ըսաւ, ես քեզ որչափ կը սիրեմ, այսուհետեւ դուն ես իմ կինս. միւսները վազը պիտի վընտնեմ: Անջի բերան ոչինչ չի հասկցայ իր խօսքերէն, բայց ըմբռնեցի թէ գէշ բաներ է, որ կըսէ: «Մեղքեքի ինձի, Աստուած ունիս, ըսի. դուն իմ հօրս անգն ես: Այս խօսքիս վրայ կատարեցաւ, զոռաց և տարճանակը ցոյց տալով՝ «Կը տեսնե՞ս, ըսաւ, մէկ, երկու չկայ, կը խփեմ: Բոլոր ջանքերս ի գուր անցան. և վերջապէս . . . աս հալըն ձգեց ինձի . . . : Անկէ վերջը սկսաւ իմ թշուառական կեանք: Ա՛յ վրաս չէր նայեր. նոյն իսկ շատ ժամանակ անօթի կը թողար: Ամեն օր ծեծ, ամեն օր տանջալի աշխատանք: Անտառ փայտի կը զրկէին ինձ, արգէն կորեկի

ու ջորենի ծանր բեռներ կոնստիտուցիոն կը կրէի: Եղբայրս՝
Հանէսը գիշերները տակը կը շոէր: Ժարդը ամեն առաւօտ թնէն
բռնած պատերուն կը զարնէր: այնքան զարկաւ, որ օր մըն ալ
մեռաւ... Թուրքերուն գերեզմանոցը թաղեցին: վախ, Հանէս...»
Աննիկը հեծկտանքներու մէջ ալ չը կարողացաւ շարունա-
կել ու տեղէն ելլելով ներս գնաց:
Քարացեր, շքեր էի, ու չէի զգար թէ ինչ է պատմուածքը.
երանգ, վճաք թէ հէքեաթ...:

Արման

Գեղարուեստ

* * *

Որպէս նուրբ պատկեր կամ անըջային
Թովիչ երազանք՝ Քո դէմքն է շողում
Անհաս բարձունքից—բազմած լոյս գահին,
Ուր լուսափթիթ ամպերն են լողում:

Նուրբ ես աւելի՛ ձիւնաթոյր ամպից,
Դիւթիչ ու չքնաղ քան շողն արեւի.
Քան վարդը բուրոգ՝ մաքուր և անբիծ,
Մեղմ՝ որպէս քնքոյշ գոգը տերեւի:

Անմարմին շողի կուգէի դառնալ,
Թեթև ու քնքոյշ այն ամպի նման,—
Այս ճահին կեանքից վերև համբառնալ
Ու գիրկս առնել պատկերդ աննման...:

Յ. Պետրոսեան

ՀԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Ձը նայած Ռուսաստանում տեղի ունեցող խռովու-
թիւններին, որոշուած է Սահմանադիր Ժողովի պատգա-
մաւորների ընտրութիւնը չը յետաձգել: Ընտրութիւնը
սկսելու է նոյեմբերի 12-ին:

Հրաւիրում ենք հայ ընտրողների ուշադրութիւնը
Թող ամեն մէկը զգայ և կատարի իր քաղաքացիական
պարտականութիւնը մասնակցելով ընտրութեան:

Տարեգիր Կ. Հ. Բ. ԸՃԿ.

Կ. Հ. Բ. ԸՃԿ. Խորհուրդը շնորհակալութեամբ ստացել է.—

- 1) Գ. Մովսէս Գէորգեան Խիթարեանից ի յիշատակ իւր
ժօր՝ Սոֆիայի, յօգուտ փախստականների 500 ր.
- 2) Գ. Դէորդ Յարութիւնեանից յօգուտ որբերի 15 ր.
- 3) Գ. Մկրտիչ Քաւանթարեանից զպր. նպաստ 500 ր.
- 4) Թէմիր Խան Շուրայից՝ Լիւզմիլա Վլադիմիրովնա
Կոմարովսկուց յօգուտ գերիների 10 ր.
- 5) Մի բաժակ թէյի, 7 սնկանքների արգիւնք 4750 ր. 64կ.

Ժ Ի Ի Ղ Ե Ր

Կ. Հ. Բ. ԸՃԿ. Ախալցխայի ճիւղի որբանոցի օգտին սոյն
տարուայ յուլիսի 7-ից մինչև այսօր ստացուել են նուէրներ հե-
տևեալ անձնաւորութիւններից.— Գ. պ. Մ. Մինասեանից 20 ր.
Վ. Ղազարեանից 10 ր. Ս. Սվախճեանի միջոցով Ծուրդուտ գիւ-
ղում Հ. Մարտիրոսեանից 6. ր. 50 կ. Տ. Ս. Առաքելեանից 1 ր.
Փ. Շիշ Մղզէսեանից 3 ր., Խ. Աղաբաբեանից 2 ր. Բ. Շիրին-
եանից իր ժօր յիշատակին 15ր. Սա. Միլքոնեանի միջոցով Յա-
մալա գիւղում հանգանակած 125ր. 75կ. մի սուս գինուորից 2 ր.
Ա. Զնջել Դաանեանի և Խ. Տէր Կարապետեանի միջոցով եղբ.
Դույումչիքաշեանների պարտէզի վաճառումից նուէր 200ր. Կ.
Վարդանեանից 5ր. Ա. Թաւրէզեանից 5 ր. քոյրեր Բարէլեաննե-
րից 3ր. Գ. Ժաննուլեանից մկրտութեան հանդէսում հանգանա-
կած 9ր. Հ. Նալպանտեանից 10ր. Խ. աէր Կարապետեանի մի-
ջոցով մի ռմբից 100ր. Ս. Մելքոնեանի միջոցով Նիվիսէշ գիւղի
հասարակութիւնից 83ր. Ս. Սվախճեանի միջոցով Դ. Ներսիսեա-
նից 5ր. Աւ. Մնայեանից 25ր. Կ. քաւ. Տէր Մարտիրոսեանից
իր եղբօր յիշատակին 10ր. պ. պ. Մ. Վանցեանի, Ա. Անջելինի
Ս. Խոսեանի, Վ. Դուրբանեանի և Ս. Սվախճեանի միջոցով քա-
ղաքումս հանգանակուած 3063ր. 50կ. Կ. Նալպանտեանից 10ր.
Մ. Ղազարեանից և Լ. Լ. և Օ. Աղաջանեաններից 3ր. Ս. Երեմե-
անից 5ր. Ս. Մարթինեանից 5ր. փոքրիկներ Աբրահամեաններից
7ր. Կ. Տէր Երեմեանից 57ր. Ս. Խաչատրեանից 15ր. Աւ. Մնաո-
եանից և Կ. Կոլորուսեանից 25. Գեորգուժի խմբագրութիւնից
Խ. Սուճեանի միջոցով հանգանակուած 70ր. Ս. Սվախճեանի մի-
ջոցով հանգանակուած 16ր. օր. Վ. Կարապետեանի և պ. պ. Ե.
Մովսէսեանի և Լ. Բախչինեանի միջոցով Աբասթուժանում հան-
գանակուած 3ր. 50կ. Աբասթուժանի վարչութիւնից 50ր. Տ. Մա-
միկոնեանից և Աշ. Մովսէսեանի որբերին խնձօր կըն. Թէ Նը-
ւերաւուններուն և թէ հանգանակողներին Որբախնամ մասնա-
խումբս սրանով յայտնում է իր շնորհակալութիւնը:

Նախագահ՝ Խ, Թէխմիշճեան

Ք Ր Ո Ո Ւ Կ Ո Ո

«Համբաւարներ»-ի խմբագրութիւնը խնդրում է Կ. Հ.
Բ. Ընկերութեան ճիւղերին և թերթի թղթակիցներին
մանրամասն տեղեկութիւններ հաղորդել ճիւղերի գործու-
նէութեան և գաւառական կեանքի մասին: Խմբագրու-

թիւեր այդ կերպ յօդուածներին այսուհետեւ լայն տեղ է տալու «Համաբաւարժութեամբ»:

— Ծրեանից հաղորդում են, որ այնտեղ պարենաւորման գործը սուր կերպարանք է ընդունել: Թաւաններ և կողոպուտներ են լինում փողոցների մէջ:

— Չորիքաթի, նոյեմբերի 8-ին հոնսերվատորիայի գանդի-նում Վ. Փափազեանը պիտի խօսի «Թիւրքահայ գրականութիւնը մինչև 90-ական թուականները» նիւթի մասին:

— Գարիգում սկսել է հրատարակել «Վերածնունդ» ամսու-նով կիսամսեայ թերթը, որի խմբագիրն է տոքթ. Լ. Համբար-ձումեան:

— Հ. Ժ. կուսակցութեան լիազօրները՝ Ս. Յարութեան և Հ. Առաքելեան Օդակումին դիմելով, յայտնեցին կուսակցութեան վճիռը հրվականի գնման մասին:

— Բազում Միք. Գալաշեանը յորդորել է հայ գեմոկր. կազմակերպութեան գլխաւորներին միանալու Հ. Ժ. կուսակցու-թեան:

— Հոկտ. 30-ին լրացաւ Վանեցի գրադէտ ու իմաստասէր Թրիմեան Հայրիկի մահուան տասնամեակը:

— Ինչպէս յայտնի է, Ժամ. Կառավարութեան կարգադրու-թեամբ թոյլ տրուած էր հայերին ու վրացիներին ազգային զըն-դեր կազմելու: Հայ և վրացի սպաները մեծ եռանդով սկսել են արդէն ազգային զօրամասերի կազմութեան:

— Մնուսից հաղորդում են, որ ռուս զօրքերն ու մալական-ները սարսափի են մատնում այդ չրջանի հայ զիւղերը, թալա-նում ու կողոպուտում են կիսամերկ և քաղցած գաղթականներին:

— Այսօր, երեկոյան Ժամը 8-ին Վ. Վալադեանը պիտի խօ-սի «Գերե Պոռնիանցը որպէս զեղարուեստական գրող» նիւթի մասին:

— Գետական բանկը հրատարակել է իր հաշիւներն առ 16 հոկտեմբեր, որից երևում է, որ հոկտ. կիսին թղթադրամ է բաց թողած մէկ միլիարդից աւելի—1,676 միլ. ու ներկայումս չրջա-նառութեան մէջ է 13,368 միլ. ու թղթադրամ, այն ինչ առ 1-ն հոկտեմբերի այդ դրամարը 17,29 միլիոն ու էր:

Ընդհակառակը, բանկի ոսկու պահեստը գնալով գաղարկ-ւում է: Այսպէս առ 1-ն հոկտ. ոսկի կար՝ դրամ և ձուլածոյ՝ 1,296,468,710: Մի շարք անցնելուց յետոյ այդ դրամարն իջաւ 1,295,637,655 ուրբու, իսկ առ 16 հոկտ. այդ ոսկու պաշարը հասաւ 1,205,225,732 ուրբու:

Սյուպիսով, այս ամսւայ մէջ, միայն երկու շարքութեայ ըն-թացքում ոսկու պաշարը կրճատուեց 1,243,000 ու:

— Վրաց ազնուականների հոկտ. 23-ի արտակարգ նիստում որոշել է ազնուականութեան ամբողջ կարողութիւնը, որ հա-նում է 30 միլիոն ուրբու, յանձնել վրաց ժողովուրդին, որը կառա-վարելու համար ընտրուելու է յատուկ մարմին, որի մէջ մանե-լու են քաղաքական կուսակցութիւնների, քաղաքային ինքնակա-րութեան, նահանգային և գաւառային գեմաւային հաստատու-թիւնների և վրաց կրթական կուլտուրական ձեռնարկութիւննե-րի ներկայացուցիչները:

— Նոյեմբերի 2-ից «Kasab» թերթն անցնում է Օդակումի անօրինութեան, որտեղ ապագրուելու են միմիայն պաշտօնական գրութիւններ: Խմբագիր նշանակուած է Վ. Կ. Հանդեմ:

— Օդակումը թոյլադրել է Հ. Կ. Կոմիտէին տալ 82,634 ու, գաղթականների կարիքների համար:

— Թիֆլիսի ուսուցչական ինստիտուտի առաջին դասընթաց-ի պարագմունքները սկսուելու են նոյեմ. 15-ից: Դասընթացը տեւելու է 3 տարի:

— Ծրեանի «Աշխատանք» հաղորդում է, որ ամբողջ Կարնոյ նահանգում այժմ ապրող հայութեան թիւը հասնում է 77,750-ի, իսկ ամբողջ Թիւրքահայաստանի գրաւուած վայրերում այժմ ապրում է մօտ 109,523 հայ բնակչութիւն:

— Սարիզամիշից հեռագրում են Կ. Հ. Բ. Ընկ-թեան, որ այդտեղի փախստականութիւնը, մօտ 2500 հոգի, մարա ամսից նպաստ չեն ստացել, դրութիւնը կրիտիքական է, խնդրում է անմիջական օգնութիւն:

— Էրզրումից հաղորդում են, որ թէ քաղաքում և թէ չրջա-կայքում վերջին ժամանակներս յաճախացել են հայ փախստա-կանների սպանութեան դէպքերը: Թիւրքերի տներում տակաւին պահուած հայ աղջիկներ կան, միջնորդութիւն է խնդրում պէտք եղած տեղը:

— Թիֆլիսում, նոյեմբերի 25-ին գումարուելու է Հ. Ժ. Կու-սակցութեան 2-րդ համագումարը, որի օրակարգերն են.

1) Հոգային հարցի վերջնական ծրագիրը յարմարեցրած Զնդրկովկասի պայմաններին.

2) Հայ եկեղեցապատկան և վանքապատկան հոգային կա-լուածների հարցը.

3) Մոմենտի հարցը.

4) Ազգային-տերրիտորիալ աւանդածիայի իրաւասութեան սահմանները.

5) Էկոտերրիտորիալ ազգային կուլտուրական աւանդածիայի իրաւունքները.

6) Սահմանագիր-ռամկավար և ազգային գեմոկրատական կուսակցութիւնների միացման հարցը.

7) Հրահանգ կուսակցութեան պատգամաւորներին Հիւսա-գիր ժողովում:

— Վերջացան խաղաղ կերպով Բազուի քաղաքային դրամայի ընտրութիւնները, որին մասնակցել են 60 ¹/₀-ը: Կազէ-ները ստացել են 6 տեղ, Դաշնակցութիւնը՝ 17 տեղ, Մոցիալիս-տական բլոկը՝ 25, Բուլշեիկները՝ 16, Հրէական բլոկը՝ 3, Հայ ազգ. գեմոկր. կուսակցութիւնը՝ 3, Թիւրք «Մուսավաթ» կու-սակցութիւնը՝ 14, Մուսուլմանական կազմակերպութիւնը՝ 3:

Խմբագիր՝ ՍԱՄՍՈՆ, ԳԱՐՈՒԹԻՆՆԱՆ

Հրատ. Կ. Հ. Բ. ԸՆԿԱՆՈՒԹԻՆՆԱՆ

Тип. «СЛОВО» Гимназическая ул. № 1